

ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ЛУКІЯНЧУК АЛЛА МИКОЛАЇВНА

УДК 159.923.2"71": 377.8

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У МАЙБУТНІХ МОЛОДШИХ СПЕЦІАЛІСТІВ
ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Луцьк – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Побірченко Неоніла Антонівна,
професор кафедри дистанційного навчання Інституту заочного та
дистанційного навчання Національного авіаційного університету

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник
Скребець Василь Олексійович,
завідувач кафедри екологічної
психології та психологічного здоров'я
Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г.
Шевченка

кандидат психологічних наук, доцент
Гошовська Дарія Тарасівна,
Доцент кафедри психології
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка.

Захист відбудеться «10» грудня 2010 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.05 у Волинському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Потапова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Волинського національного університету імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул.Винниченка, 30 а.

Автореферат розісланий «9» листопада 2010 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Я. Малімон

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Модернізація сучасної вищої освіти, пов'язана із залученням України до Болонського процесу, передбачає принципово нові підходи до підготовки майбутніх фахівців, передусім, вчителів. На сучасному етапі розвитку суспільства система освіти і науки достатньо гнучко відтворює зміст цих перетворень. Відчутними є ті зрушення, що відбуваються у взаємодії між становленням особистості юної людини та її діяльністю як майбутнього вчителя-фахівця. Саме на засадах усвідомлення студентом індивідуальних особливостей особистості у нього формується позитивне ставлення до педагогічної діяльності; завдяки осягненню образу майбутньої професійної діяльності у майбутніх фахівців актуалізується усвідомлення особистісного досвіду, формуються власні цілі, здійснюється вибір стратегій професійного саморозвитку. Особливу роль у взаємодії особистості та її діяльності у студентському віці відіграє ідентифікація, у процесі якої розвивається важлива для майбутнього педагога якість діяльності – професійна ідентичність, що дозволить йому увійти у професійну діяльність з розвиненими вміннями самовдосконалення, сприятиме оптимальній професійній адаптації. Формуватися зазначена здатність майбутнього вчителя повинна ще під час навчання у вищому навчальному закладі.

Професійна ідентичність – раціональна і рефлексивна за своєю природою, вона тісно пов'язана зі становленням в особистості здатності до розпізнавання у педагогічній діяльності власних властивостей, професійної незалежності, що є необхідними для розвитку професійного "Я" образу. Якщо особистість майбутнього вчителя є показником його входження у професійне середовище, то розвиток у студентів ідентичності є показником їхньої адаптації до професійного середовища та міжособистісних взаємин з майбутніми колегами-педагогами.

Науково-практична значущість розвитку професійної ідентичності у студентів досліджувалася у педагогічній і віковій психології та пов'язаних з нею гуманітарних галузях. Так, у межах філософських досліджень ідентичність визначається як "самість" і вивчається в аспекті нормативно встановлених особливостей її розвитку в безпосередньому зв'язку з цінностями особистості та екзистенційними основами її діяльності. У філософії досліджуються також впливи суспільних трансформацій, результативність їх дії на розвиток ідентичності (Ю. Габермас, М. Гайдеггер, Е. Гідденс, І. Гоффман, Е. Гуссерль, Ж. Делез, Ж. Дерріда, Ж. Лакан, П. Рікер, Н. Шелер, М.В. Заковоротна, В.С. Малахов та ін.).

Сутність сучасних наукових тенденцій розвитку питання професійної ідентичності майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю полягає у здійсненні переходу від структурного вивчення особистості та її діяльності до аналізу розвивальної взаємодії її динамічних систем. Інтегративний характер змісту професійної ідентичності обумовлює вивчення психологічних основ її розвитку як показника збереження психічного здоров'я особистості (В.А. Ананьєв, Е. Еріксон, В.В. Колпачников, О.Хорні), здатності до самоактуалізації (А. Маслоу), переживання емоційно-вольового стану власної індивідуальності (О.Б.Весна, Р. Ленг, Е. Фромм), засобів освоєння суспільного та індивідуального психологічного простору (Е. Еріксон, Д. Фельдштейн), здатності до самопрезентації (Р. Тайс, Д. Хаттон), основ самовизначення (Т.М. Буякас). Встановлено, що порушення у розвитку професійної ідентичності знаходять вияв у негативному ставленні до себе як майбутнього професіонала, що провокує конформний внутрішній стан особистості.

У дослідженнях ідентичності виокремлено два домінуючих аспекти: у межах першого визначаються ознаки ідентичності у психологічній характеристиці особистості майбутнього фахівця; вони є внутрішнім потенціалом й зберігаються впродовж життя індивіда. Ідентичність розглядається як внутрішня тотожність, сутність якої розгортається у соціокультурних зв'язках особистості (Р. Баумайстер, Е. Еріксон, Е. Фромм, К. Хорні). В основі другого напрямку досліджень – трактування розглядуваного поняття як ситуативної сутності особистості, вияви якої задаються соціальним контекстом (Е. Гоффман, Дж. Мід, М. Серто).

Вітчизняні вчені, зокрема, психологи, педагоги та філософи приділяють значну увагу вивченню проблеми професійної ідентичності як складової самосвідомості та соціальної зрілості особистості (Н.В. Антонова, Т.М. Буякас, П.І. Ігнатенко, О.Л. Шульган, Н.О. Чураєва).

Швидкі зміни суспільних умов спричинили вивчення соціальної ідентичності та її видів зарубіжними і вітчизняними науковцями (О.М. Галкіна, Л.І. Науменко, Е. Сміт, Дж. Фіней, В.Ю. Хотинець). Експериментальний напрям аналізу ідентичності віддзеркалений у низці робіт, спрямованих на дослідження окремих її видів: етнічної (Л.Д. Климанська, Л.І. Науменко, В.Ю. Хотинець), особистісної (Н.В. Антонова), статевої (І.В. Романов).

Дослідженнями професійної ідентичності займаються сучасні вітчизняні науковці Т.М. Буякас, С.Д. Максименко, Н.В. Чепелева, О.П. Сергєєнкова, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, Л.Б. Шнейдер та ін. Сутність власне професійної ідентичності розкривається в роботах В.Л. Зливкова, О.В. Винославської. Структурно-динамічний підхід до розкриття психологічної природи ідентичності започаткували М.Й. Боришевський, П.І. Ігнатенко, В.М. Павленко. Специфіку професійно-педагогічної підготовки і формування педагогічної культури, суб'єктності педагога досліджено у працях В.М. Галузінського, Д.Т. Гошовської, М.Б. Євтуха, В.І. Завацького, І.А. Зязюна, В.І. Маковецького, О.Г. Мороза та ін.

В умовах розбудови національної системи освіти особливого значення набуває проблема формування професіоналізму сучасного педагога. Підготовча педагогічна освіта сьогодні передбачає усвідомлену і осмислену взаємодію студента з професійним середовищем, змістом навчання професійної діяльності, передовим педагогічним досвідом і трансформаційними інноваціями. Особливий інтерес у майбутніх учителів викликає особистість учителя-професіонала, його педагогічна майстерність і технології її самореалізації.

Останнім часом помітно зростає інтерес психологів до проблеми професійної ідентичності. Але, не зважаючи на доволі значний обсяг теоретичних і експериментальних досліджень з питань розвитку професійної ідентичності, варто зауважити, що стан розроблення проблеми професійної ідентичності майбутніх учителів перебуває на етапі аналітичного вивчення. Неузгодженими залишаються погляди науковців на структуру професійної ідентичності майбутніх спеціалістів, взаємозв'язок професійної ідентичності та ідентичності соціальної й особистісної. Потребує вивчення і питання динаміки розвитку професійної ідентичності у процесі професійного становлення особистості студента. Очевидна актуальність вказаних проблем і їх недостатня опрацьованість зумовили актуальність та вибір теми дослідження: "Розвиток професійної ідентичності у майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю".

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження входить до комплексної теми науково-дослідницької роботи (2002-2004 рр.) відділу психології профорієнтації Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України "Психологія професійної орієнтації в неперервній освіті", РК № 0102U000396.

Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (зараз Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України) (протокол № 3 від 28.03.2002 року) та узгоджена міжвідомчою Радою з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 18.06.2002 року).

Метою дослідження є вивчення психологічних особливостей розвитку професійної ідентичності майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю.

На досягнення мети спрямовано вирішення таких **завдань дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз стану дослідження проблеми розвитку професійної ідентичності у вітчизняній та зарубіжній літературі.
2. Визначити сутність та експериментально дослідити психологічні основи розвитку складових компонентів професійної ідентичності майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю.

3. Укласти експериментальну програму розвитку професійної ідентичності та перевірити її ефективність у навчально-професійній діяльності студентів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації.

4. Розробити методичні рекомендації для викладачів щодо впровадження психолого-педагогічної програми розвитку професійної ідентичності особистості майбутніх фахівців освіти у навчально-професійну діяльність студентів педагогічного профілю.

Об'єкт дослідження – професійна ідентичність особистості.

Предмет дослідження – психологічні особливості розвитку професійної ідентичності майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю.

Теоретико-методологічною основою дослідження є принцип єдності свідомості, самосвідомості й діяльності (О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн, К.А.Абульханова-Славська, Г.С.Костюк, Л.С.Виготський, С.Д.Максименко, Л.Е.Орбан-Лембрик), принцип системного підходу (Б.Г.Ананьєв, Б.Ф.Ломов, О.В.Скрипченко та інші), положення про психологічні основи розвитку самосвідомості та становлення особистісної ідентичності (Л.І.Божович, Е.Еріксон, І.С.Кон, Д.І.Фельдштейн), принцип актуалізації особистісного потенціалу як детермінанти становлення особистості (К.Рожерс, А.Маслоу, Т.М.Титаренко). Особливе значення для здійснення теоретичного аналізу проблеми мали теорія соціальної ідентичності (Д.Абрахамс, Г.Таджфел, Дж.Тернер, Н.Л.Іванова), теорія особистісних конструктів (Д.Банністер, Дж.Келлі, В.Ф.Петренко, В.І.Похілько, Ф.Франселла), теоретичні концепції професіоналізації (О.Ф.Бондаренко, Д.Б.Богоявленська, Е.Ф.Зеєр, А.К.Маркова, Л.М.Мітіна, Ю.П.Поваренков, О.П.Серєнкова, Н.В.Чепелєва), теоретико-методологічні положення концепції професійної ідентичності (Т.М.Буякас, Л.Б.Шнейдер).

Для досягнення поставленої мети і розв'язання визначених у дисертації завдань використовувалися такі **методи**: *теоретичні* – поняттєвий аналіз, порівняння, зіставлення, узагальнення, систематизація даних наукових джерел; *емпіричні* – спостереження, опитування, тестування, констатувальний експеримент, за допомогою яких визначались психологічні основи професійної ідентичності та її рівні розвитку; *розвивальні* – формувальний експеримент, шляхом якого перевірялися основні принципи програми, що передбачала створення умов розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів; *методи кількісного опрацювання даних* – порівняльний аналіз, стандартизація, факторний аналіз для обробки та інтерпретації даних.

Комплекс методик вивчення професійної ідентичності майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю включав: методику виявлення й оцінки комунікативних і організаторських схильностей старшокласників (КОС-2) (за Б.Федоришиним і В.Синявським); методику "Шкала емоційного відгуку" (А.Мехрабян, Н.Епштейн) та модифікований варіант "Експрес-методики оцінки рівня розвитку професійної ідентичності" (за Л.Б.Шнейдер) для дослідження емпатійності та емоційно-вольових якостей студентів; опитувальник професійної спрямованості (ОПС) Д.Голланда (модифікація стимульного матеріалу В.В.Синявського, О.О.Ящишина) для визначення особливостей адаптації до соціального професійного середовища, методику "Я-соціально-символічні завдання" (Б.Лонг, Р.Зіллер, Р.Хендерсон) для дослідження особливостей "Я-концепції".

Математичне опрацювання одержаних даних виконувалося на основі застосування комп'ютерних програм з використанням пакетів "EXCEL", "Statistika for Windows 98".

Організація дослідження. Дослідження проводилося протягом 2002-2008 років та охоплювало три етапи науково-педагогічного пошуку.

На першому етапі (2002-2004) здійснювалося теоретичне вивчення досліджуваної проблеми, обґрунтовувалися методологічні позиції дослідження і способи її вирішення.

На другому етапі (2004-2006) розроблено критерії виміру рівнів сформованості професійної ідентичності; проведено констатувальний експеримент.

На третьому етапі (2006-2008) проводилася експериментальна перевірка системи роботи з розвитку професійної ідентичності студентів педагогічного коледжу за визначеними в дослідженні

етапами.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Гуманітарно-педагогічного коледжу Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів (студенти, що навчалися зі спеціальностей "Початкове навчання та англійська мова", "Початкове навчання та основи інформатики", "Соціальна педагогіка") та Університетського коледжу Київського педагогічного університету ім. Б.Д. Грінченка. У дослідженні взяли участь 252 студенти.

Наукова новизна результатів полягає в тому, що:

- *вперше визначено* сутність поняття "професійна ідентичність майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю", яка полягає в ототожненні студентом себе з професійною групою на основі сприйняття та оцінки себе в ролі педагога у процесі професійної освіти; складено характеристики образу професійного "Я" з ознаками ідентичності;
- *теоретично обґрунтовано* компонентну структуру професійної ідентичності яка містить такі складові: когнітивна, гностична, комунікативна, емпатійна, емоційно-вольова; *визначено* рівні розвитку професійної ідентичності – високий (творчий), достатній (локально-моделювальний), середній (адаптивний рівень), низький (репродуктивний); *розроблено й експериментально перевірено* програму розвитку професійної ідентичності у майбутніх вчителів під час навчання у педагогічному коледжі;
- *уточнено і конкретизовано* наукову сутність понять "професійно-спрямована комунікативність", "емпатійність стосунків", "емоційно-вольова спрямованість";
- *виявлено* психологічні основи розвитку професійної ідентичності у майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю;
- *удосконалено* процес формування особистості майбутнього педагога на основі впровадження у навчально-виховний процес коледжу психолого-педагогічної програми розвитку професійної ідентичності, яка реалізується в умовах діяльності психологічного клубу розвитку професійної ідентичності "Я – вчитель".

Практичне значення дослідження полягає у тому, що розроблена система інструментальних засобів може застосовуватися з метою діагностики показників усвідомлення образу професійного "Я" студентами ВНЗ I-II рівнів акредитації, засвоєння ними передового педагогічного досвіду, розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів і її подальшого формування на основі впровадження розробленої психолого-педагогічної програми. Результати дослідження можуть бути використані з метою підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів різних спеціальностей.

Результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес Ржищівського гуманітарного коледжу (довідка № 51 від 25.04.2007 р.), Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І.Я. Франка (довідка № 172 від 20.07.2009 р.), а також у систему підвищення кваліфікації педагогічних кадрів Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 925 від 18.12.2008 р.);

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечувались теоретичним аналізом проблеми; відповідністю використовуваних методів меті та завданням дослідження; послідовною реалізацією теоретичних положень у розв'язанні завдань дослідження; кількісним і якісним аналізом емпіричних даних, а також репрезентативністю вибірки.

Особистий внесок здобувача. Висунуті теоретичні положення та одержані емпіричні результати є самостійним внеском автора в дослідження проблеми розвитку професійної ідентичності у майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю. У спільних з Побірченко Н.А. методичних рекомендаціях авторським є висвітлення особливостей психодіагностики професійної ідентичності майбутніх вчителів, підбір та апробація психодіагностичних методик (50%).

Апробація результатів дисертаційного дослідження проводилась на Міжнародних та Всеукраїнських конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції "Післядипломна

педагогічна освіта в умовах глобалізації" (м. Біла Церква, 2005р.) X Міжнародній науковій конференції "Психологические проблемы творчества: стратегемы XXI века" (м. Київ, 2010 р.), науково-практичній конференції «Актуальні проблеми профорієнтації в неперервній освіті» (м. Кам'янець-Подільський, 2006 р.), звітних наукових конференціях Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих (м. Київ, 2004 – 2009 рр.); на засіданнях відділу профорієнтації і психології професійного розвитку Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих (2003 – 2009 рр.).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження знайшли відображення у 10 наукових працях, з них 9 одноосібних: 5 статей опубліковано у провідних фахових виданнях, затверджених ВАК України, 2 статті – у збірниках наукових праць, 1 стаття – у збірнику матеріалів науково-практичної конференції, 1 навчально-методичний посібник та 1 методичні рекомендації у співавторстві.

Структура і обсяг дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел з 205 найменувань (з них – 18 іноземною мовою) та додатків обсягом 35 стор. Дисертаційний текст містить 11 таблиць. Основний текст дисертації викладено на 178 сторінках; загальний обсяг дисертаційного дослідження – 233 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження проблеми розвитку професійної ідентичності майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю, визначено науковий апарат дослідження – мету, об'єкт, предмет, завдання; висвітлено його методи, наукову новизну і практичну значущість; подано відомості про апробацію та впровадження результатів дисертаційного дослідження у практику.

Перший розділ – **"Теоретичний аналіз проблеми розвитку професійної ідентичності особистості у вітчизняній і зарубіжній науці"** – містить три підрозділи.

У *першому підрозділі* визначено понятійну основу дослідження проблеми розвитку професійної ідентичності у вітчизняній і зарубіжній психології. Аналіз результатів теоретичного дослідження професійної ідентичності свідчить про те, що поняття "ідентичність" та "ідентифікація" широко використовується в науці для пояснення різного типу життєвих реалій особистості.

Закономірності становлення професійних якостей особистості майбутнього вчителя розкриваються у працях зарубіжних (З. Фройд, К. Юнг, Д. Майерс, А. Петровський, Е. Еріксон, Дж. Марсія, Дж. Мід, Ю. Хабермас, Г. Таджфел, Дж. Тернер, Н. Антонова, А. Тоффлер та ін.) та вітчизняних науковців (В. Павленко, О. Ермолаєва, О. Бодальов, Д. Гошовська, Л. Орбан, Т. Яценко, В. Скребець І. Зязюн та ін.). Виявлено два аспекти дослідження ідентичності – особистісний і соціальний. Онтогенетично особистісна ідентичність є вторинною щодо соціальної. Понятійна основа першої – особистісної – сформувалася на основі вживання сформованих у процесі соціальної категоризації понять.

Отже, ідентичність трактується як соціальна за походженням властивість особистості, яка формується у процесі взаємодії індивіда з іншими людьми на основі засвоєння ним набутого внаслідок взаємодії досвіду. Зміна ідентичності зумовлюється також змінами у соціальному оточенні індивіда.

У *другому підрозділі* розглянуто психологічні основи розвитку професійної ідентичності майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю; проаналізовано ситуацію входження студентів у професійне середовище та визначено системоутворювальне ядро розвитку професійної ідентичності – образ професійного "Я".

Узагальнення результатів досліджень, присвячених ідентифікації як процесу становлення професійної ідентичності (В. Семиченко, О. Ермолаєва, В. Столін, О. Бодальов, А. Деркач, Л. Орбан, І. Кондаков, С. Тищенко), дало змогу з'ясувати зміст поняття професійна ідентичність майбутніх педагогів.

Окремі дослідники схильні вважати, що професійна ідентичність є системним утворенням, яке набуває певних варіантів відповідно до умов професійно-спрямованого навчання та індивідуальних властивостей майбутнього молодшого спеціаліста педагогічного профілю (І. Остапенко, О. Єрмолаєва, Т. Яценко, І. Зязюн, Д. Джеймс, Х. Кохут, К. Роджерс, А. Адлер, К. Юнг, Є. Фром, А. Маслоу). Інші вчені вивчають процес розвитку професійної ідентичності як динамічний, обумовлений змінами у структурі особистості майбутнього педагога, як формування образу професійного "Я" (Н. Ничкало, В. Моргун, Д. Ніколенко, Н. Побірченко, Л. Проколієнко, О. Саннікова, О. Сергєєнкова, Б. Федоришин). Особистість у цьому напрямі досліджується з позиції її індивідуальних особливостей, що знаходять свій вияв у професійній діяльності. Акцент зміщується з поняття "професійна діяльність" на поняття "особистість професіонала" та "професійне середовище". Такий індивідуально-особистісний підхід орієнтований на саморозвиток, самоактуалізацію, свободу особистості у професійному самовизначенні, формуванні індивідуального стилю діяльності й розширення її можливостей.

Аналіз результатів теоретичного дослідження проблеми сприяв виявленню і психологічних основ розвитку професійної ідентичності з таким їх змістом: організація неперервного становлення здатності особистості майбутнього вчителя до професійної діяльності, створення професійно орієнтованих умов, що сприяють самоактуалізації, виникнення потреб у трансформуванні професійно значущих умінь, а також навичок самовизначення власного професійного "Я" студентів і набуття ними індивідуального професійного досвіду.

Отже, **професійну ідентичність майбутнього молодшого спеціаліста педагогічного профілю** визначаємо як результат ідентифікації, усвідомленого поєднання (ототожнення) себе з визначеною професійною групою у сукупності всіх її особливостей і як психологічну властивість особистості, що розвивається у процесі професійної освіти.

Образ "Я-професійне" з ознаками ідентичності концептуалізується як системоутворювальний чинник професійної ідентичності, що формується на основі відкриття майбутнім учителем нових для себе смислів, вимірів професійної діяльності та її апробації, самокорекції індивідуального досвіду у процесі оволодіння педагогічною діяльністю.

Професійна ідентичність може сформуватися за умови прийняття студентом позиції вчителя, що обумовлюється такими факторами, як професійні знання, спрямованість на професійну діяльність, суспільно-педагогічна активність.

Дослідження теоретичних основ становлення професійної ідентичності у майбутніх фахівців освіти сприяло виявленню особливостей розвитку професійної ідентичності, критеріями якої є володіння майбутнім учителем новою професійно соціальною позицією, вміння співвідносити стандартні та нові підходи до організації навчально-професійної діяльності як провідної діяльності студентської молоді.

Отже, **розвиток професійної ідентичності майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю** – це процес входження у професійне середовище студентів педагогічного коледжу, що передбачає ототожнення студентом себе з професійною групою, безпосередньо зумовлене ситуацією навчання у вищому навчальному закладі, проходженням педагогічної практики і детерміноване позицією "Я" у професійному просторі, досвідом майбутнього педагога.

У *третьому підрозділі* подано компонентну структуру професійної ідентичності майбутнього педагога. Важливим теоретичним положенням є відтворення у суб'єкт-суб'єктних відносинах особистості досвіду, знань, емоційно-вольових станів у поєднанні з емпатійними процесами, що об'єднуються в образ професійного "Я". Компонентна структура професійної ідентичності, психологічні основи її розвитку обумовлені провідною діяльністю студентів. Таким чином, доходимо висновку, що **структура професійної ідентичності майбутнього вчителя** є сукупністю взаємопов'язаних і взаємообумовлених складових – когнітивного, гностичного, комунікативного, емпатійного та емоційно-вольового компонентів. Оскільки розвиток когнітивного та гностичного компонентів забезпечується виконанням навчального плану ВНЗ І-ІІ

рівнів акредитації, то увага зосереджується на вивченні психологічних особливостей розвитку комунікативного, емпатійного та емоційно-вольового компонентів.

У процесі дослідження комунікативного компонента, виразником якого є педагогічне спілкування, науковці роблять висновок про його принципову тотожність самій педагогічній діяльності, тобто про її комунікативну природу (В. Кан-Калик, О. Коропецька, Н. Кузьміна, О. Леонтьєв, С. Максименко, В. Рижов, М. Савчин, В. Семиченко, С. Терещук, М. Тоба, Т. Щербан).

Емпатійний компонент, згідно з позиціями як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, дозволяє вивести процес розвитку професійної ідентичності майбутнього вчителя на рівень відповідності психологічним закономірностям суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системі "дитина-дорослий" (В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі). Така взаємодія є обопільною активністю сторін, за якої кожен не тільки об'єктом впливу, але і сам впливає на іншого (Б. Ковальов, К. Роджерс, Р. Бернс); є взаємним проникненням у світ відчуттів і переживань один одного (В. Кан-Калик); є готовністю визнати думку іншої сторони, прагненням до співчуття, співпереживання, співучасті (К. Бютнер, М. Обозов); активною взаємною гуманістичною установкою (Т. Василішина).

Емоційно-вольовий компонент професійної ідентичності проаналізовано у працях багатьох науковців, зокрема, у дослідженнях Г. Бреслав, М. Дьяченко, Л. Кандибовіч, В. Осьодло, І. Сергєєва зосереджується увага на таких видах людської діяльності, за яких емоційно-вольова регуляція є одним з чинників, що забезпечують успішність її здійснення.

Серед чинників, що обумовлюють формування механізмів емоційно-вольової регуляції, важлива роль належить образу "Я", що детермінує напрям і динаміку поведінки суб'єкта. Вивчення цієї проблеми (І. Бех, Н. Завалова, Б. Ломов, В. Пономаренко) показало, що структура емоційно-вольового образу "Я" особистості не може розглядатися поза контекстом структури образу "Я" загалом.

Таким чином, у висновках до першого розділу на основі теоретичного аналізу проблеми розвитку професійної ідентичності майбутніх учителів визначено понятійну основу дослідження, виявлено проблеми в розвитку соціально значущої професійної ідентичності, визначено складові компоненти професійної ідентичності, співвіднесено й зіставлено їх зміст з психологічними характеристиками навчально-професійної діяльності.

Другий розділ – **"Експериментальне дослідження психологічних основ розвитку складових компонентів професійної ідентичності майбутнього вчителя"** – містить два підрозділи.

У першому підрозділі представлено процедуру і методику констатувального експерименту.

Підбір методик для констатувального експерименту орієнтовано насамперед на максимально вичерпну характеристику реально діючих основ розвитку складових професійної ідентичності із застосуванням визначених критеріїв і вимірювальних шкал для позначення їх відповідного рівня.

У другому підрозділі представлено аналіз результатів емпіричного дослідження психологічних основ розвитку складових компонентів професійної ідентичності майбутніх педагогів.

Дослідження особливостей системоутворювального ядра професійної ідентичності показало, що образ професійного "Я" студентів характеризується достатньою стійкістю соціального "Я", переживанням схожості з представниками професійної групи, високим рівнем соціальної зацікавленості, високим рівнем ідентифікації, взаємозалежністю з професійною групою, відсутністю егоцентричності та структурованістю Я-концепції.

Унаслідок проведення констатувального експерименту за допомогою комплексу методик було визначено рівень розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів загалом і вираженість її у рисах особистості студентів зокрема. У таблиці 1 відображені параметри прояву професійної ідентичності у студентів.

Розвиток компонентів професійної ідентичності у студентів
(*N* = 252)

Компоненти професійної ідентичності	Рівні розвитку компонентів професійної ідентичності (в %)			Риси професійної ідентичності	Вияв рис (у серед. балах)	Заг-й рівень вияву рис
	високий	достатній і середній	низький			
Комунікативний	36,3	33,2	20,5	Товариськість	5,66	5,06
				Контактність	4,6	
				Відкритість	4,66	
				Впевненість	5,7	
				Активність	4,7	
Емпатійний	42,2	55	2,8	Чутливість	6,68	7,19
				Співчуття	6,99	
				Щирість	7,9	
Емоційно-вольовий	50	47,1	2,9	Прийняття	7,76	7,4
				Спрямованість	7,83	
				Саморегуляція	6,61	

У результаті проведеного кореляційного аналізу визначено, що найвищий показник залежності встановлено між активністю студентів та їхньою здатністю до контактності ($r = 0,559$, при $p \leq 0,001$). Дещо нижчими були показники взаємозалежності між щирістю і спрямованістю ($r = 0,485$, при $p \leq 0,001$), чутливістю і прийняттям ($r = 0,479$, при $p \leq 0,001$), спрямованістю і співчуттям ($r = 0,465$, при $p \leq 0,001$), активністю і впевненістю ($r = 0,451$, при $p \leq 0,001$), товариськістю відкритістю ($r = 0,440$ при $p \leq 0,001$).

На основі факторного аналізу було визначено сукупність внутрішніх зв'язків, можливих причинно-наслідкових зв'язків структурних компонентів професійної ідентичності студентів і створено факторну модель професійної ідентичності (59 % дисперсії) з такими трьома факторами:

– перший фактор (24%) – професійна вибірковість до якого належать чутливість ($r = 0,479$ при $p \leq 0,001$), співчуття ($r = 0,465$ при $p \leq 0,001$), щирість ($r = 0,485$ при $p \leq 0,001$), прийняття ($r = 0,479$ при $p \leq 0,001$), спрямованість ($r = 0,485$ при $p \leq 0,001$).

– другий фактор (24%) – професійні якості, до його структури входять: товариськість ($r = 0,440$ при $p \leq 0,001$), контактність ($r = 0,559$ при $p \leq 0,001$),

– третім установленим фактором (11%) є професійна позиція. В його складі містяться відкритість ($r = 0,440$ при $p \leq 0,001$), впевненість ($r = 0,451$ при $p \leq 0,001$), активність ($r = 0,559$ при $p \leq 0,001$), що свідчить про професійну незалежність як важливу складову ідентичності індивіда.

Було визначено рівні розвитку професійної ідентичності:

I рівень – творчий (високий) – від 7,8 бала до 10 балів;

II рівень – локально-моделювальний (достатній) – від 6,1 бала до 7,7 балів;

III рівень – адаптивний (середній) – від 4,4 бала до 6 балів;

IV рівень – репродуктивний (низький) – до 4,3 бала.

Проведене дослідження на основі дібраних методик, розроблених числових показників і характеристик рівнів розвитку професійної ідентичності майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю сприяло встановленню рівнів професійної ідентичності студентів – учасників експерименту (таблиця 2).

Таблиця 2

Рівні розвитку професійної ідентичності у майбутніх учителів
(*N* = 252)

Рівні розвитку професійної ідентичності	Професійна ідентичність майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю	
	У відсотках (%)	Кількість
Високий	37,4%	94
Достатній	32,1 %	80
Середній	27,35%	70
Низький	3,15	8

Отже, більшість студентів, які брали участь у дослідженні, мають середній та достатній рівень розвитку професійної ідентичності, що у загальному свідчить про готовність студентів випускних груп коледжу до виконання професійних обов'язків, про сформованість у них образу професійного "Я".

Досліджуючи професійну ідентичність як цілісне утворення, визначено рівень розвитку кожного з її компонентів (таблиця 1). Отже, найвищий рівень розвитку має емоційно-вольова складова професійної ідентичності – 7,4 бали; недостатньо високий, порівняно з іншими, має комунікативна складова професійної ідентичності – 5,03 бали.

Таким чином, у ході констатувального експерименту виявлено: психологічними основами розвитку професійної ідентичності є комунікативність, емпатійність, емоційно-вольові якості особистості майбутнього вчителя; системоутворювальним ядром професійної ідентичності майбутнього педагога є образ професійного "Я" з ознаками ідентичності; компоненти структури професійної ідентичності студентів взаємопов'язані і мають взаємовплив у розвитку; комунікативна складова професійної ідентичності студентів, учасників констатувального експерименту, потребує додаткових впливів для створення сприятливих умов розвитку їхньої професійної ідентичності; без створення і впровадження програми розвитку професійної ідентичності існує ймовірність набуття студентами професійної ідентичності середнього та достатнього рівнів.

Третій розділ – **"Формування професійної ідентичності майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю"** – складається з трьох підрозділів.

У першому підрозділі представлено процедуру, основні принципи і програму розвитку професійної ідентичності. З метою реалізації програми розвитку професійної ідентичності у студентів педагогічного коледжу, які брали участь у констатувальному експерименті, виділено експериментальну і контрольну групи, дотримуючись при цьому умов добровільності. Для проведення формувального експерименту визначено групу зі 120 студентів, які виявили бажання взяти участь у експерименті, 132 особи склали контрольну групу.

Програма розвитку професійної ідентичності передбачала створення сприятливих умов для формування образу професійного "Я" у студентів, усвідомлення ними власних професійних можливостей, визначення способів професійного самовдосконалення на основі ототожнення себе з професійною групою; вона складається з навчальних спецкурсів, у змісті яких реалізувалися теоретичні і практичні напрями розвитку професійної ідентичності, системоутворювальним ядром якої є образ професійного "Я". На основі цієї експериментальної програми здійснювалось формування структурних компонентів професійної ідентичності майбутніх педагогів.

Теоретичним курсом було охоплено зміст окремих тем профільних дисциплін з психології, педагогіки, основ педагогічної майстерності. У практичному курсі передбачалося проведення тренінгів, ділових ігор, організація науково-дослідної роботи за матеріалами, що пов'язувалися з вивченням і аналізом передового педагогічного досвіду, апробацією рис професійної ідентичності. Особлива роль відводилась роботі студентів з обговорення передового педагогічного досвіду. У змісті і формах розвивальної програми виділено три основні блоки: діагностичний, інформаційний та розвивальний. Діагностичний блок укладено психодіагностичними методиками, що дозволяють студентів отримати інформацію про власні психологічні особливості, визначити рівень розвитку

професійної ідентичності та її складових. Інформаційний блок містить завдання щодо забезпечення студентів коледжу інформацією про особливості об'єкта ідентифікації (особистості чи професійної групи). Розвивальний блок пропонує методи формування і закріплення нових ефективних навичок професійно спрямованої взаємодії, активізації формування образу професійного "Я", розвитку професійної ідентичності.

Отже, методи і технології формування образу професійного "Я" у їх поєднанні створювали сприятливу ситуацію для розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів.

У другому підрозділі проаналізовано результати формувального експерименту. З метою збереження чистоти експерименту визначено, що експериментальна та контрольна групи рівноцінні. Аналіз результатів формувального експерименту (таблиця 3) виявив позитивну динаміку вираженості компонентів професійної ідентичності в експериментальній і контрольній групах. Проте амплітуда динамічних змін виявилась значно вищою у експериментальній групі. Впровадження у навчально-виховний процес програми розвитку професійної ідентичності сприяло формуванню образу професійного "Я".

Таблиця 3

Діапазон змін показників розвитку компонентів професійної ідентичності (N = 252)

Компоненти професійної ідентичності		Рівні розвитку компонентів професійної ідентичності						Риси професійної ідентичності	Вияв рис (у середніх балах)		Різниця (у середніх балах)
		Високий		Достатній і середній		Низький					
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ				
		КГ	ЕГ								
Комунікативний	до	37%	35,6%	33%	33,3%	30%	31,1%	Товариськість	3,06	2,79	0,27
								Контактність	2,69	2,28	0,41
								Відкритість	2,63	2,28	0,35
	після	55%	37,1%	37%	32,6%	8%	30,3%	Впевненість	2,99	2,75	0,24
								Активність	3,5	2,46	0,59
Емпатійний	до	46,3%	37,87%	51,7%	58,34%	1,7%	3,79%	Чутливість	8,48	6,44	2,04
								Співчуття	8,58	5,82	1,76
	після	93,34%	37,88%	6,66%	59,85%	–	2,27%	Щирість	9,09	7,73	1,36
Емоційно-вольовий	до	51,4%	48,48%	45,8%	48,47%	2,5%	3,5%	Прийняття	9,37	7,67	1,7
								Спрямованість	9,18	7,87	1,31
	після	99,17%	51,52%	0,83%	46,21%	–	2,27%	Саморегуляція	8,22	6,7	1,52

Змістом змін в образі професійного "Я" з ознаками ідентичності стали: підвищення рівня комунікативності на 1,36 бала (контрольна група – 6,12 бала, експериментальна – 7,48), що становить 13,6%, а саме: таких рис, як активності – на 0,59 бала і контактності на 0,41 бала; підвищення рівня емпатійності на 1,73 бала (контрольна група 6,99 бала, експериментальна – 8,72), що становить 17,3%; підвищення чутливості – на 2,04 бала, співчуття – на 1,76 бала, щирості

– на 1,36 бала; емоційно-вольові якості зазнали змін на 1,51 бала (контрольна група – 6,12 бала, експериментальна – 7,48), що становить 15,1%, а саме: розвинулися такі якості, як прийняття – на 1,7 бала, спрямованість – на 1,31 бала, саморегуляція – на 1,52 бала.

Отже, зростання рівня професійної ідентичності кожного студента експериментальної групи мало характер системних змін у структурі його особистості, зокрема у комунікативній, емпатійній та емоційно-вольовій. Результати формувального експерименту свідчать про те, що складена і впроваджена у навчально-виховний процес програма розвитку професійної ідентичності позитивно вплинула на розвиток комунікативності. Так, в експериментальній групі кількість студентів з високим рівнем розвитку збільшилась на 18%, у контрольній групі – лише на 1,5%; на середньому рівні маємо такі зміни у показниках: зростання відповідно на 2% та на 0,7%; у показниках низького рівня комунікативності відбулося таке: в експериментальній групі кількість студентів зменшилась на 22%, а у контрольній – на 0,8%.

Подібні зрушення відбулися і в показниках емпатійності майбутніх учителів: кількість студентів з високим рівнем розвитку емпатійності в експериментальній групі збільшилась на 47%, у контрольній змін не відбулося; показники середнього рівня: кількість осіб експериментальної групи зменшилась на 45%, у контрольній групі збільшилась на 1,5%; низький рівень емпатійності в експериментальній групі не спостерігався, у контрольній – знизився лише на 1,5%.

Емоційно-вольові якості також зазнали значних змін: високий рівень в експериментальній групі студентів збільшився на 47,8%, у контрольній групі – лише на 3%; у показниках середнього рівня наявні такі зрушення: кількість осіб в експериментальній групі зменшилась на 45% і тільки на 2% у контрольній; у межах низького рівня спостерегли, що в експериментальній групі студентів з низьким рівнем комунікативності не спостерігається, у контрольній – зменшилась на 1,2%.

Аналіз результатів експериментального дослідження показав, що розвиток професійної ідентичності у експериментальній групі має значно більший вияв порівняно з контрольною групою (табл.4).

Таблиця 4

Порівняльний аналіз динаміки професійної ідентичності майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю (N = 252)

Рівень розвитку професійної ідентичності	Експериментальна група		Контрольна група	
	У ході констатувальн. експерименту	Після формувальн. експерименту	У ході констатувальн. експерименту	Після формувальн. експерименту
Високий	35,7%	69,2%	37,5%	37,1%
Достатній	33,3%	30,0%	32,5%	32,6%
Середній	28%	0,8%	26,7%	25,8%
Низький	3%	0	3,3%	4,5%

Отже, в експериментальній групі рівень професійної ідентичності підвищився на 33,5%, тоді як у контрольній цей показник практично не зазнав змін; на достатньому рівні зміни незначні у обох групах; в експериментальній групі на середньому рівні відбулися значні зміни – він знизився на 27%, а у контрольній – лише на 1%; низький рівень розвитку професійної ідентичності в першій групі після проведення формувального експерименту не спостерігається, а контрольній групі він підвищився на 1,2%, що свідчить про негативну динаміку.

Отже, в експериментальній групі рівень професійної ідентичності підвищився на 33,5%, тоді як у контрольній цей показник практично не зазнав ніяких змін; на достатньому рівні зміни незначні у обох групах; в експериментальній групі з середніми показниками відбулися значні зміни – зменшення на 27%, а у контрольній – лише на 1%; низький рівень розвитку професійної

ідентичності в першій групі після проведення формувального експерименту не спостерігається, а контрольній групі він підвищився на 1,2%.

У *третьому підрозділі* обґрунтовано методичні рекомендації викладачам вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації щодо розвитку професійної ідентичності майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю. Розвиток професійної ідентичності повинен відбуватися на основі осмисленої взаємодії студента із професійним освітнім середовищем, складовими якого є зміст навчання, особистість майбутнього вчителя, а також соціум з його історичною, матеріальною та духовною культурою. Для ефективного розвитку комунікативності, емпатійності та емоційно-вольових якостей рекомендується використовувати інтерактивні, дослідницькі та індивідуальні методи навчання, тренінг, що позитивно впливатиме на формування образу "Я – професійне" як системоутворювального ядра професійної ідентичності.

ВИСНОВКИ

У дисертації узагальнено поняття "професійна ідентичність" і запропоновано нове вирішення наукової проблеми щодо її розвитку у майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю.

1. Теоретичний аналіз проблеми професійного розвитку студентів педагогічного коледжу дав змогу виявити й обґрунтувати поняття "професійна ідентичність майбутніх педагогів" та визначити її структурні компоненти, що набувають інтеграції, утворюють єдине і неподільне "Я" і властиві майбутнім фахівцям освіти. Професійна ідентичність концептуалізується як результат ідентифікації, усвідомленого поєднання (ототожнення) себе з визначеною професійною групою у сукупності всіх її особливостей та інтеграція "Я" особистості, що розвивається у процесі професійної освіти.

Системоутворювальним чинником розвитку професійної ідентичності є образ "Я – професійне". Образ "Я – професійне" з ознаками ідентичності трактується як такий, що формується на основі відкриття майбутнім вчителем нових для себе смислів, вимірів професійної діяльності, самокорекції індивідуального досвіду у процесі оволодіння педагогічною діяльністю.

2. У ході емпіричного дослідження визначено психологічні основи розвитку професійної ідентичності: комунікативність як здатність до взаємодії з іншими суб'єктами професійного середовища; емпатійність як здатність майбутнього вчителя до співчуття та співпереживання; емоційно-вольові якості як внутрішню умову для прийняття професійно важливих якостей особистості, що продиктовано опорою на реальну сутність педагогічної діяльності та проблемами, які можуть виникнути або виникають у молодих педагогів.

Експериментальне дослідження рівнів розвитку комунікативності, емпатійності та емоційно-вольових якостей як складових професійної ідентичності майбутніх педагогів сприяло виявленню особливостей розвитку складових їх професійної ідентичності: за умови розвиненості комунікативної складової у студентів має значний вияв впевненість і товариськість, тобто особистісна спрямованість спілкування; потребують також розвивального впливу контактність та відкритість. Рівень розвитку емпатійності учасників експерименту в основному є високим і достатнім, що знаходить свій вияв у щирості; водночас їм притаманний низький рівень чутливості до свого професійного середовища. Експериментальне дослідження сформованості емоційно-вольової сфери студентів у професійних ситуаціях виявило, що студенти найчастіше позитивно сприймають себе, чітко усвідомлюють особисті потреби, можливості, професійні інтереси та цінності, мають чітко окреслені професійний і життєвий плани, прагнуть досягати ідеального образу професійного "Я".

У порівняльному аналізі рівня розвиненості компонентів професійної ідентичності в учасників експерименту найнижчий кількісно-частотний показник виявився у комунікативної складової професійної ідентичності.

3. Розроблено та перевірено програму розвитку професійної ідентичності як основи формувального експерименту. Вона передбачає спеціально організоване експериментальне навчання студентів і містить теоретичний та практичний вектори роботи.

Особливістю програми розвитку професійної ідентичності є те, що реалізація її змісту відбувалася *послідовно*, а саме: від накопичення необхідної інформації з проблеми, її усвідомлення до розроблення і апробації способів вирішення психолого-педагогічних ситуацій на практиці.

Експериментальна перевірка підтвердила, що впровадження програми розвитку професійної ідентичності забезпечує її структурні компоненти ефективним розвитком і взаємозв'язком, сприяє підвищенню рівня професійної підготовки майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю.

Аналіз виконаної програми формування професійної ідентичності уможливив констатувати позитивну динаміку міри вияву компонентів професійної ідентичності у студентів експериментальної і контрольної вибірок. Проте амплітуда динамічних змін виявилась значно вищою в експериментальній групі. Впровадження у навчально-виховний процес програми розвитку професійної ідентичності у майбутніх педагогів сприяло активному формуванню в них образу професійного "Я".

Виявлено, що в експериментальній групі рівень розвитку професійної ідентичності помітно підвищився, тоді як у контрольній групі цей показник практично не зазнав значних змін.

Доведено, що впровадження у навчально-виховний процес педагогічного коледжу програми розвитку професійної ідентичності сприяє формуванню у студентів образу професійного "Я" з ознаками ідентичності.

4. Проведене дослідження дало змогу обґрунтувати методичні рекомендації для практичних психологів, викладачів щодо розвитку професійної ідентичності майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю. Розвиток професійної ідентичності майбутніх педагогів має спиратись на з'ясовані психологічні особливості фахової totoжності майбутніх вчителів, а саме: комунікативність, емпатійність та емоційно-вольові якості особистості.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження не повністю розкриває всі аспекти проблеми розвитку професійної ідентичності у майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю і має перспективу поступу. Подальшого вивчення вимагають питання поглибленого аналізу цілісної системи розвиненості професійної ідентичності майбутніх педагогів, конкретизації критеріїв та методів розвитку професійної ідентичності педагогів у системі неперервної освіти.

Основний зміст роботи відображено у таких публікаціях

Статті у наукових виданнях, затверджених ВАК України:

1. Лукіяничук А.М. Професійна ідентифікація студентів вищих навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації. / А.М. Лукіяничук // Неперервна професійна освіта : теорія і практика : науково-методичний журнал. – 2003. – Випуск 3-4. – С. 123 - 129.
2. Лукіяничук А.М. Формування професійної ідентичності у майбутніх фахівців освіти. / А.М. Лукіяничук // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. – 2007. – №5. – С 28 - 35.
3. Лукіяничук А.М. Готовність майбутніх фахівців освіти до входження у педагогічну діяльність. / А.М. Лукіяничук // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки : збірник наукових праць. К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – №15 (39). – С. 146 - 149.
4. Лукіяничук А.М. Модель розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів. / А.М. Лукіяничук // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д.Максименка, Л.А.Онуфрієвої. – Вип. 7.– Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С .370 - 381.

5. Лукіянчук А.М. Розвиток професійної ідентичності в умовах комунікативно-творчої діяльності майбутнього вчителя. / А.М. Лукіянчук // збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України

"Актуальні проблеми психології" у 12 томах / за ред. В. О. Моляко. – Т. 12. – Вип. 10. – Ч. П. – Житомир : вид-во ЖДУ ім. І Франка, 2010. – С 191 - 197.

Матеріали наукових конференцій і семінарів:

1. Лукіянчук А.М. Проблема ідентифікації у професійному становленні майбутніх вчителів у вищих навчальних закладах І-ІІ рівнів акредитації. / А.М. Лукіянчук // Педагогічний процес: теорія і практика : збірник наукових праць. – Випуск 1. – 2006 р. – С 145 - 153.

2. Лукіянчук А.М. Проблема ідентифікації у професійному становленні студентів вищого навчального закладу І-ІІ рівнів акредитації педагогічного профілю. / А.М. Лукіянчук // Вісник післядипломної освіти : збірник наукових праць. – Випуск 3 / ред. кол В.В.Олійник (гол. ред) та ін. - К. : Міленіум, 2006. – С. 120 - 129.

3. Лукіянчук А.М. Структура професійної ідентичності майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю. / А.М. Лукіянчук // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання незайнятого населення в умовах фінансово-економічної кризи : зб. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф., 30 жовт. 2009 р. / уклад. Л.М.Капченко, С.О.Тарасюк, А.В.Алексєєва, М.І.Десненко, Н.В.Коляденко, В.П.Логвиненко, Н.В.Ортікова, Н.В.Савченко. – К. : ІПК ДСУ, 2009. – С 202 - 207.

Посібники:

1. Лукіянчук А.М Розвиток професійної ідентичності майбутніх педагогів в умовах позанавчальної роботи (психологічного клубу) : навчально-методичний посібник / А. М. Лукіянчук. – К. : БЦФ ТОВ "Дельфін", 2007. – 93 с.

2. Побірченко Н.А. Психодіагностика професійної ідентичності майбутніх вчителів : методичні рекомендації / Н.А. Побірченко, А.М. Лукіянчук. – К. : БЦФ ТОВ "Дельфін", 2010. – 45 с.

АНОТАЦІЇ

Лукіянчук А.М. Розвиток професійної ідентичності майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. – Київ, 2010.

У дисертації розроблено теоретичні та прикладні основи процесу розвитку професійної ідентичності майбутніх молодших спеціалістів педагогічного профілю. Проаналізовано наукові дослідження, присвячені проблемі ідентичності. Виявлено недостатній рівень дослідження психологічних основ розвитку професійної ідентичності у майбутніх учителів. Визначено, що професійна ідентичність є процесом входження у професійне середовище студентів педагогічного коледжу, що передбачає ототожнення студентом себе із професійною групою.

Сутність розробленої системи з розвитку професійної ідентичності полягає у забезпеченні сприятливих умов формування образу професійного "Я" студентів як її системоутворювального ядра. Він характеризується достатньою стійкістю соціального "Я", переживанням схожості з представниками професійної групи, високим рівнем соціальної зацікавленості, високим рівнем ідентифікації, взаємозалежністю з професійною групою, відсутністю егоцентричності та структурованістю Я-концепції. Чинниками розвитку професійної ідентичності є професійна вибірковість, професійні якості та професійна позиція.

Доведено, що вплив на комунікативність, емпатійність та емоційно-вольові якості особистості майбутнього вчителя, що визначені як психологічна основа розвитку професійної ідентичності, дозволяє підвищити динамічні та змістові показники професійної ідентичності та сформованість образу професійного "Я". Ефективними методичними засобами при цьому виступають методи інтерактивного навчання, технології передачі та вивчення передового педагогічного досвіду, гармонійне поєднання індивідуальної та групової форм роботи.

Ключові слова: професійна ідентичність, ідентифікація, образ професійного "Я", рівні розвитку професійної ідентичності, професійна вибірковість, професійні якості та професійна позиція.

Лукиянчук А.Н. Развитие профессиональной идентичности будущих младших специалистов педагогического профиля. – Рукопись

Диссертация на соискание учёной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Институт педагогического образования и образования взрослых НАПН Украины. – Киев, 2010.

Диссертационное исследование посвящено проблеме развития профессиональной идентичности будущих младших специалистов педагогического профиля. В диссертации разработаны теоретические и прикладные аспекты развития профессиональной идентичности будущих учителей в процессе обучения в педагогическом колледже. Актуальность темы обусловлена несогласованностью взглядов ученых на структуру профессиональной идентичности будущих учителей, взаимосвязь профессиональной идентичности и идентичности социальной и личностной.

Профессиональная идентичность будущих младших специалистов педагогического профиля рассматривается как результат идентификации, осознанного объединения (отождествления) себя с определённой профессиональной группой в совокупности всех её особенностей и как психологическое свойство личности, которое развивается в процессе профессионального образования.

В диссертации на основании анализа психологических и методологических исследований охарактеризован процесс развития профессиональной идентичности в отечественной и зарубежной науке; определено системообразующее ядро; выявлено психологические основы развития и структурные компоненты профессиональной идентичности. Отмечается, что профессиональная идентичность также сопровождает процесс вхождения в профессиональную среду студентов педагогического колледжа, что предусматривает отождествление студентом себя с профессиональной группой.

Констатирующий эксперимент показал, что студенты во время обучения в педагогическом колледже проявляют разный уровень развития профессиональной идентичности. Образ профессионального "Я" как системообразующее ядро имеет динамические особенности, в которых наблюдаются изменения в чертах идентичности. Факторами развития профессиональной идентичности будущих учителей есть профессиональная избирательность, профессиональные качества и профессиональная позиция. Также отмечено, что у значительного количества студентов коммуникативная составляющая профессиональной идентичности требует дополнительного влияния.

В диссертационной работе представлена научно обоснованная и экспериментально проверенная методика развития профессиональной идентичности будущих учителей в процессе обучения в педагогическом колледже. Сущность разработанной системы заключается в обеспечении условий формирования образа профессионального "Я" студентов. Он характеризуется достаточной стойкостью социального "Я", переживанием схожести с представителями профессиональной группы, высоким уровнем социальной заинтересованности, высоким уровнем идентификации, взаимозависимостью с профессиональной группой, отсутствием эгоцентричности и сложностью "Я-концепции".

Диссертация содержит описание организации, проведения педагогического эксперимента и обобщения его итогов, критерии и уровни эффективности методики развития профессиональной идентичности.

Доказано, что влияние на коммуникативность, эмпатийность и эмоционально-волевые качества личности будущего учителя, которые определены как психологическая основа развития профессиональной идентичности, позволяет повысить её динамические и содержательные показатели и сформированность образа профессионального "Я". Эффективными методическими способами выступают при этом методы интерактивного обучения, технологии передачи и изучения передового педагогического опыта, гармоническое сочетание индивидуальной и групповой форм работы. Составлены психологические характеристики уровней развитости профессиональной идентичности.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, идентификация, образ профессионального "Я", уровни развития профессиональной идентичности, профессиональная избирательность, профессиональные качества, профессиональная позиция.

Lukiyanchuk A.M. The development of professional identity of future specialists of pedagogical type. Manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of candidate of psychological sciences after specialty 19.00.07. - pedagogical and age-old psychology - The institute of pedagogical education and formation of adults of NAPN of Ukraine. - Kyiv, 2010.

Theoretical and applied bases of process of development of professional identity of future specialists of pedagogical type are developed in dissertation. Scientific researches are analyzed devoted the problem of identity which found out the insufficient level of research of psychological bases of development of professional identity for future teachers. Certainly, that a professional identity is the process of included in the professional environment of collegians, which foresees equation a student itself with a professional group.

The essence of the developed system from development of professional identity consists in providing of favorable terms of forming of appearance of professional "I" of students as its foundation system of kernels. It is characterized sufficient firmness of social "I", experiencing of germination with the representatives of professional group, high level of the social personal interest, high level of authentication, interdependence, with a professional group, absence of egoconcentration and complication of I-conception. The factors of development of professional identity are professional selectivity, professional qualities and professional position.

It is well-proven that influence is on communicativeness, empathy and emotionally volitional qualities personalities of future teacher, which are certain as psychological basis of development of professional identity, allows to promote the dynamic and rich in content indexes of professional identity and formed of appearance of professional "I". Here the methods of interactive studies, technology of transmission and study of front-rank pedagogical experience, harmonious combination of individual and group forms of work, come forward effective methodical facilities.

Keywords: professional identity, authentication, and appearance of professional "I", levels of development of professional identity, professional selectivity, professional qualities and professional position.